

OPGRAVINGS IN DIE STAD VAN DAWID

*D N Pienaar**ABSTRACT - Excavations in the City of David*

The article is a report on the last six seasons of archeological excavations in the City of David under the leadership of Professor Shiloh of the Archaeological Institute of the Hebrew University in Jerusalem. The author himself participated in these excavations and is therefore able to give a first-hand report of the progress and most important results. After a survey of previous work in the City of David, the specific aims of the present expedition which commenced on July 2, 1978, are summarized. Consequently, the various areas of the dig itself are described (G, J, E, D, B, A and H), with a discussion of the most important finds. The article concludes with a review of each of the last six seasons (1979-1983), including the results of the 1983 season, which have just become available. In a final section the author points out the importance of these excavations for students and teachers of Biblical Studies.

* * *

DIE HISTORIESE AGTERGROND

Die geskiedenis van wetenskaplike argeologiese ondersoeke van Jerusalem, en in hierdie geval, die Stad van Dawid, het reeds in 1838 begin met Edward Robinson se ondersoek van Hiskia se tunnel. In 1865 het Charles Wilson die ou Jerusalem opgemeet vir die Palestine Exploration Fund. Charles Warren het hom tussen 1867-70 hierby aangesluit en baie plekke in en om Jerusalem ondersoek o a die Stad van Dawid. Een van die oudste ondergrondse watervoorsieningstelsels in Jerusalem is deur hom ondersoek en is selfs na hom vernoem as die "Warrenskag". Montague Parker het die skag ook ondersoek tydens sy werk hier (1909-1911). Ander persone wat in Jerusalem belanggestel het, was F J Bliss en A C Dickie (1894-1897), C Clermont-Ganneau (1873), Hermann Guthe (1881), Raymond Weill (1913-14 en 1923-24), R A S Macalister

(1923-25), J W Crowfoot en G M Fitzgerald (1927-28). K Kenyon het van 1961-67 hier opgegrawe en was die eerste persoon wat 'n goedbeheerde program met die mees moderne metodes gevolg het. Ná 1967 was die gebied oop vir Israeli argeoloë maar dit was eers in 1978 dat die organisasie "The City of David Society for the Excavation, Preservation and Restoration of the City of David, Jerusalem" tot stand gekom het. Die president van die vereniging is die burgemeester van Jerusalem en die lede sluit o a in die Instituut vir Argeologie van die Hebreeuse Universiteit, die "Israel Exploration Society", die "Jerusalem Foundation" en 'n aantal Joodse gesinne uit Suid-Afrika onder die leiding van mnr Mendel Kaplan. Prof Yigal Shiloh is die direkteur van die projek.¹

LIGGING VAN DIE STAD VAN DAWID

Op die kaart op bls 37 is dit duidelik dat die Stad van Dawid op 'n heuwelrug suid van die huidige ommuurde Jerusalem lê. In die omgewing is daar 'n hele aantal heuwels op die waterskeiding van die sentrale hoogland van Israel. Van die bekendstes is die Olyfberg, die Tempelberg, die berg Sion en die Ofelheuwel. Sion en Ofel is rûe wat suidwaarts uit die hoofwaterskeiding loop. Beide hierdie rûe word omring deur diep natuurlike valleie wat hulle maklik verdedigbaar maak. Sion het aan sy westelike en suidelike kante die Hinnomvallei en aan die oostelike helling die Tiropoeonvallei terwyl die Ofelheuwel op sy beurt omring word deur die Tiropoeonvallei aan sy westelike, die Kedronvallei aan sy oostelike en die Hinnomvallei aan die suidelike hellings.² Die Jebusitiese en later die Dawidiese stad was op die oostelike heuwelrug aangelê. Die rede waarom hierdie minder aantreklike heuwelrug verkies is, is klaarblyklik die nabygeleë Gihonfontein wat as bron vir huishoudelike water gedien het.³

DIE OPGRAWINGS DEUR Y SHILOH

In 1978 is die eerste seisoen van die ekspedisie o l v prof Y Shiloh van die Argeologiese Instituut van die Hebreeuse Universiteit in Jerusalem van stapel gestuur. Verskeie faktore het daartoe bygedra dat opgrawingswerk in die stad van Dawid onderneem word. Eerstens het die munisipaliteit met ontwikkelingswerke in die Silwangebied 'n aantal dreineringslote gegrawe en daar moes 'n reddingspoging van ou oorblyfsels geloods word. Tweedens het daar in die laate aantal jare ongelukke plaasgevind by die afvalhope wat deur vroeëre opgrawers daar gelaat is wat die dood van ses jeugdiges in grondverskuiwings gekos het. Laastens het daar geweldige groot rommelhope uit die moderne stad ontstaan wat die

antieke argeologiese reste geheel en al bedek het.⁴

As gevolg van die ontwikkeling van Silwan deur die munisipaliteit van Jerusalem moes daar reeds in Januarie 1978 begin word met voorlopige opgrawings by die aansluiting van die Tiropoeon- en Kedronvalleie. 'n Buitengewone dik stadsmuur is hier gevind (\pm 3,5 m wyd) wat van rof afgewerkte veldklip gebou was. Noord van hierdie muur, wat van oos na wes geloop het, is verskeie ander mure gevind. Tussen die mure is 'n put blootgelê 4 m lank by 2 m diep waaruit verskeie heel en gebreekte erdekruike gehaal is. In 'n klein toetsloot is daar 13 heel kookpotte, 'n stoortpot, 2 flesses, 'n Herodeaanse lamp en verskeie fragmente van potte, bekere, bakke, pelgrimsflesse, klipbakke en glashouers opgediep. Die pottebakkerware is homogeen en dateer uit die einde van die eerste eeu vC tot die eerste helfte van die eerste eeu nC.⁵

Met die eintlike ekspedisie is daar op 2 Julie 1978 begin en daar is bepaalde doelstellings geformuleer wat duidelik blyk uit die vrae waarop daar antwoorde gesoek sou word:

- 1 Hoe het die Jebusitiese Jerusalem daar uitgesien voordat dit deur die Israëliete ingeneem is?
- 2 Hoe is Jerusalem kultureel verander met die inname deur Dawid?
- 3 Wat sal van die geweldige bouprogramme van Salomo en Hiskia gevind word?
- 4 Watter verband is daar enersyds tussen die watervoorsieningstelsels onderling en andersyds tussen die watervoorsieningstelsels en die stadsplan van die Eerste Tempeltydperk?
- 5 Kan die verskillende grense van die stad uit die verskillende subperiodes uit die Ystertydperk gedefinieer word?
- 6 Wat het presies gebeur toe die stad van Dawid gedurende die Persiese tydperk herbou is?
- 7 Is daar enige getuienis uit die Hellenistiese tydperk?
- 8 Is daar enigiets wat geleer kan word oor die tydperk toe Jerusalem die hoofstad van die Hasmonese koninkryk was?
- 9 Kan dit gedokumenteer word dat die Stad van Dawid die beginpunt was vir die noord- en weswaartse uitbreidings wat in Salomo se regering begin is, voortgesit is onder Hiskia se bewind om sy piek te bereik voor die eerste Joodse opstand teen Rome in 66 nC?⁶

Die belangrikste opgrawingsareas is op die oostelike helling van

die heuwelrug geleë en word van noord na suid soos volg aangedui n1 G, J, E, D, B en A (op skets 3 (p 37) kan die areas gevind word).

AREA G

Die area grens aan die sg "Eerste Muur"⁷, 'n vestinglinie wat deur Macalister en Duncan (1923-25) en Kenyon (1961-67) ondersoek is. Onder hierdie muur het Kenyon die ruïnes van die Israelitiese stad, wat deur die Babiloniërs in 586 vC verwoes is, gevind.⁸ Onder hierdie puin is, verrassend genoeg, toe nie 'n woonbuurt gevind soos gehoop is nie, maar wel 'n helling (glacis) wat tussen 4,5 en 6 m dik was. Hierdie helling of *terre pisée* (vasgestampde grond) is saamgestel uit afwisselende lae speelklip en grond en was bedek met 'n laag harde grond en 'n laag groot klippe. Hierdie helling het 'n ander helling, trapvormig en van klip gebou, bedek. Hierdie nuwe verdedigingshelling het Jerusalem teen die einde van die tweede en gedurende die eerste eeu vC beskerm, d w s gedurende die Hasmonese tydperk.⁹

Onder die grondhelling maar bo-oor die puin van die laat Ystertydperkstrukture is mure, Persiese tydperk erdewerk en seëlafdrukke met *jhd*, 'n leeu en 'hzzj/p'w' gevind. Die betekenis van hierdie Persiese vlak en die verhouding tot die muur van Nehemia is nog nie duidelik nie.¹⁰

Onder die Persiese oorblyfsels is 'n vernietigingslaag gevind wat teen die einde van die Ystertydperk gedateer kan word. Op 'n 15 m wye terras is gebou gevind wat klaarblyklik in 586 vC deur Nebukadnesar verwoes is. Hier is 'n viervertrek Israelitiese huis gevind wat in sy geheel opgegrawe is. 'n Menigte oorblyfsels van gebruiksartikels is op die vloer gevind n1 potskerwe, klipgewigte, kleifiguurtjies, beengereedskap en 'n stoorpot met 'n inskripsie van drie lyne daarop. Aan die agterkant van die huis was 'n klein vertrekke wat heelwaarskynlik as 'n toilet gedien het, blootgelê.¹¹ Twee ostraka wat hier gevind is bevat die naam 'ah^t'ēl wat aanleiding daartoe gegee het dat die huis die naam "huis van Ahiël" gekry het.¹² Hierdie huis word nie later nie as die begin van die 7de eeu vC gedateer.

In hierdie gebied is daar onder die huis en die trapvormige klipstruktuur, stutmure en klipopvulling gevind wat uit die LB II tydperk dateer. Hierdie vondste is die eerste wat betekenisvol is vir getuienis m b t die stad uit hierdie tyd. Hierdie area het aan die argeoloë ook 'n idee gebied van hoe die vestingwerke in die verskillende tydperke daar uitgesien het. Die trapvormige

helling word nou tussen die twaalfde en agste eeu vC gedateer nadat vasgestel is dat die huis van Ahiël bo-oor die konstruksie gebou is. Die konstruksie rus op sy beurt op LB klipopvulling en stutmure.¹³ Kathleen Kenyon¹⁴ het na haar opgrawings in die omgewing tot die gevolgtrekking gekom dat die trapvormige helling en die toring (vgl sketse) sowel as die stadsmure deel uitgemaak het van die stad se vestingwerke uit die Persiese tydperk en dat dit diens gedoen het tot die Bisantynse tydperk.¹⁵

Aan die noordekant van die trapvormige helling is die hoek van een of ander vestingwerk of stutmuur gevind. Dit strek \pm 2 m verby die lyn van die traphelling en is tot meer as 3 m hoog behoue. Hierdie struktuur is skuins na buite gebou. Dit wil egter voorkom asof daar 'n dergelike konstruksie aan die suidekant van die traphelling is waar die 8ste - 7de eeu vC se Judese huise gebou was.¹⁶

Wat die funksie van hierdie indrukwekkende struktuur was, kon nog nie met sekerheid vasgestel word nie. Moontlik het dit deel uitgemaak van 'n verdedigingstelsel wat tot die koninklike buurt van Jerusalem behoort het. Dit is selfs moontlik dat die skeidingslyn tussen die Ofel en die res van die stad hierlangs geloop het.¹⁷ Volgens Kenyon is hier 'n aanduiding dat daar tydens die bewind van Salomo 'n begin gemaak is met 'n redelike nuwe konsep in stadsbeplanning nl dat die stad in woonbuurte ingedeel is en dat ons hier juis met 'n koninklike buurt te doene het¹⁸ en dit kan moontlik in die toekoms in verband met die "Ofel", "Dawid se vesting" en die "Millo" gebring word.¹⁹

Aan die noordekant van Area G het 'n mooi gebou van kleinerige arduinstene uit Yster II sy verskyning gemaak. Moontlik is dit 'n bevestiging daarvan dat die gebied inderdaad nie ver van die koninklike buurt was nie.²⁰

AREA J

Hierdie area is die bekende skag van Warren²¹ en die werk hier was daarop toegespits om die besondere watervoorsieningstelsel skoon te maak sodat dit vir alle besoekers toeganklik kan wees. Reeds teen die einde van die 1979-seisoen het argeoloë met behulp van bergklimmers van onder af, d w s van die kant van die Gihonfontein en vanuit die Hiskiatonnel, die 12 m hoë skag en daarna die onderste deel van die dalende tonnel²² ondersoek.²³

Die resultate was verrassend nl dat die dalende tonnel 3 m breed en 6 m hoog by die bopunt van die skag was. Die stelsel herinner baie sterk aan soortgelyke stelsels wat by ander Israelitiese

stede soos Geser, Hasor, Gibeon en Megiddo gevind is. Gedurende die Ystertydperk is geen moeite of koste ontsien om in oorlogs- of vrede tyd 'n doeltreffende watervoorsieningstelsel te konstrueer nie.²⁴

Gedurende die 1980-seisoen is daar in alle erns begin om die stelsel skoon te maak. Twee Suid-Afrikaanse mynwerkers wat kennis van klein myntonneloperasies het, is na Israel geneem om die gevaarlike taak te onderneem. Die dalende tunnel wat heeltemal verstop was deur puin, is baie versigtig van onder af "gebloei" totdat die gevaar van 'n rots- of rommelstorting verby was. Daarna is in die tunnel van bo af oopgemaak en stelselmatig skoongemaak.²⁵ Die werk hier was aan die begin van die 1983-seisoen nog nie voltooi nie, maar alle hoop bestaan dat dit teen die einde van die seisoen afgehandel sal wees. Reste van Romeinse konstruksies by die boonste ingang na die dalende tunnel toon dat die watervoorsieningstelsel tot in die Romeinse tydperk in gebruik was.

Hierdie stelsel is vernoem na Charles Warren, wat in Suid-Afrika geen onbekende is nie, wat die stelsel in 1867 ontdek het. Die besondere watervoorsieningstelsel bestaan uit vier hoofelemente nl die ingang op die oostelike helling bokant die Gihonfontein, 'n dalende tunnel 14m lank wat lei na 'n horisontale tunnel 29 m lank wat op sy beurt na die bopunt van 'n vertikale skag wat ± 13 m diep afdaal na die tunnel van Hiskia en toegang bied tot die water van die fontein.²⁶

Daar is nog geen definitiewe getuienis gevind dat die stelsel uit die Jebusitiese tyd dateer nie. Dit wil egter voorkom dat dit eerder uit die Ystertydperk dateer toe dit klaarblyklik deel uitgemaak het van 'n strategiese stadsuitleg om die watervoorraad van 'n stad so te beveilig dat dit nie deur 'n beleërende vyandige mag besoedel kon word nie.²⁷

Die drie watervoorsieningstelsels wat die Gihonfontein as bron gebruik het, is in verskillende stadia aangelê en is sedert Hiskia se konstruksie van sy tunnel gelyktydig gebruik. Elk van die stelsels het 'n ander funksie vervul. Die Warrenskag, met sy ingang binne die stadsmuur, het water aan die inwoners verskaf. Die Siloamtonnel het water na die landerye in die Kedronvallei geneem.²⁸

Volgens Avigdard se bevindinge moes die poel waarheen die tunnel van Hiskia die fonteinwater gelei het, binne die stadsmure geval het.²⁹ Dit sou beteken dat die stadsmuur uitgebrei is om 'n deel van die Tiropoeonvallei en die berg Sion se oostelike hang

in te sluit. Hierdie uitbreiding tydens Hiskia se bewind kan nie aan 'n normale bevolkingsgroei toegeskryf word nie, want die Stad van Dawid kon tussen 6000 en 8000 inwoners huisves terwyl met die nuwe uitbreiding ± 24000 mense hier kon woon. Die klaarblyklike rede vir die skielike groei was die val van Samaria in 722 vC en die inname van Judese provinsies in 701 vC in die Sjefeela. Dit het twee golwe vlugteling na Jerusaleem gebring wat gehuisves moes word.³⁰

Die Siloamtonnel is waarskynlik geblokkeer met die beleg van Nebukadnesar met die gevolg dat dit tydelik in onbruik geraak het.³¹

AREA E

Hierdie area is op die sentrale terras op die oostelike helling halfpad tussen die Gihonfontein en die suidelike punt van die stad van Dawid geleë. In hierdie gebied is daar 'n massiewe muur blootgelê wat enersyds as vestingmuur moes dien en andersyds as 'n stutmuur vir 'n reeks van vier terrasse uit die Ystertydperk II. Hierdie muur het die Ystertydperk II stad as 'n vestingwerk gedien tot 586/7 vC.³²

'n Baie interessante vonds is hier gedurende 1978 gemaak nl 'n klipplakiet met 'n 8ste of 7de eeu vC Hebreeuse inskripsie daarop.

Al 15 letters daarop is leesbaar en is in netjiese oud-Hebreeuse skrif geskryf. Ongelukkig is dit slegs 'n fragment van 'n groter inskripsie en kan tot dusver nog nie sinvol vertaal word nie.³³ Hierdie inskripsie het die vermoede gewek dat hier 'n groot openbare gebou moes gewees het. Hierdie vermoede is bewaarheid tydens die seisoene van 1980 en 1981 toe daar 'n indrukwekkende gebou blootgelê is. Dit was gebou van baie groot rof afgewerkte arduinsteen. Van die stadsmuur wat by die gebied waar die gebou gevind is aansluit is daar tot dusver 70 m ontbloot.³⁴

Sedert 1981 is daar in die area tot op die vlak uit die Middellandse brons II tydperk (18de - 16de eeue vC) gedaal. Dit is dat die tydperk waarin ons die aartsvaders plaas, hier gevind word, en daarom min of meer die bewoningsvlak tydens die regering van Melgisedek. Die Israelitiese muur was direk op die MB II-muur gebou en die ou muur is oor 'n afstand van 18m lank en 4 m hoog nog behoue.³⁵

Hierdie area het m a w bewoningsreste vanaf die MB-tydperk tot die verwoesting deur Nebukadnesar opgelewer.

Die opgrawingswerk wat in area E gedoen is³⁶, het oor verskeie van die terrasse gestrek. Wat egter baie interessant is, is dat die huise hier se mure inmekaar inloop sowel as gebind is met die stutmure en die klipvulling van die stadsmuur. Die Ystertydperk II-woonbuurt wat hier gevind is dateer uit die regeringstyd van Hiskia en was voorsien van 'n doeltreffende dreineringskanaal wat so gebou was dat sy wande in die strukture aan weerskante geïnkorporeer was. Die onderpunt van die kanaal en die klippe wat dit bedek het, was, waar dit die stadsmuur bereik het, daarby geïnkorporeer.³⁷ Hier teen die oostelike helling was 'n goedbeplande woonbuurt. Die ongewone steil helling het tot gevolg gehad dat die gebied opgebou is met 'n reeks interafhanklike terrasse. Die konstruksie van die buurt moet waarskynlik in verband met uitgebreide bouaktiwiteite tydens Hiskia se bewind gebring word.³⁸

Net buite die stadsmuur, in natuurlike holtes in die rotsbed is daar tot op 'n diepte van 2 m kulturele reste uit die VB I- en die Chalkolithiese tydperke gevind. Hierdie is die vroegste getuie-nis van bewoning in die Stad van Dawid.³⁹

Net suid van en aangrensend aan hierdie area is 'n Hellenistiese muur met 'n stadspoort gevind. Naby die kruin van die heuwelrug in E is daar vanjaar 'n monumentale trap, wat herinner aan dié by die stadspoort, hierbo genoem, en uit dieselfde tydperk, gevind.⁴⁰

AREA D

Min of meer bokant area B, op die kruin van die oostelike helling is 'n ou klipgroef en die sg grafte van die huis van Dawid gedeeltelik skoongemaak. 'n Stewige klipmuur wat deur die Weillekspedisie (1923-24) gedeeltelik blootgelê is, is noordwaarts verder opgegrawe.⁴¹ Hierdie area staan as area D bekend. Die muur is geïdentifiseer as die sg "eerste muur" uit die tydperk van die tweede tempel. Op 'n rotshelling oos van die muur is 'n put met pottebakkersware uit die einde van die 8ste eeu vC gevind.

AREA B

Daar was twee bekende waterleidings wat water na die suidelike deel van die Stad van Dawid geneem het. Die een is die baie bekende tonnel van Hiskia (vgl 2 Kr 32:30) en die ander is die Siloamtonnel. Die Siloamtonnel is so gekonstrueer dat dit vir 'n afstand uit 'n oop kanaal bestaan het. Die gedeelte van die kanaal wat by die aansluiting van die oostelike helling by die Kedronvallei sy laagste punt bereik, is area B genoem. Met die

ondersoek van hierdie stelsel is daar oor 'n afstand van 80 m 3 tonnelopeninge gevind. Hierdie tunnel/kanaalstelsel het die water van die Gihonfontein af na die mees suidelike poel gelei. Aan die Kedronvalleikant van die stelsel is daar verskeie "vensters" ingesny wat klaarblyklik gebruik is om water na landerye in die Kedronvallei te lei.⁴²

In die omgewing van area B is daar oorblyfsels van 'n rondetoring. Dit was op die soliede rots gebou en kan dus nie deeglik ondersoek word nie. Dit wil egter voorkom asof dit die reste van 'n toring is wat tydens die goewerneurskap van Pilatus omgeval het en 18 mense gedood het (Lk 13:4).⁴³

AREA A

Hierdie area is geleë aan die suidelike punt van die Stad van Dawid. Dit is hier waar die "reddingspoging" van Januarie 1978 onderneem is. Benewens die vondste hierbo genoem is daar 'n konstruksie wat moontlik 'n toring kan wees, gevind. Dit is van arduinstein gebou wat koplans en sylangs gelê is. Dit is op die rotsbed gebou en kan stratigrafies in die Ystertydperk II geplaas word.⁴⁴ Die Siloamtonnel, tegnies aangedui as "kanaal II" is skoongemaak. In die bepaalde gedeelte was dit duidelik dat die kanaal dieper gemaak is en by "kanaal IV", wat oorloop water van die poel na die Kedron gelei het, laat aansluit het.⁴⁵

AREA H

Hierdie area is naby die Siloampoel aan die oostelike helling van die berg Sion geleë. Die enigste betekenisvolle vondste wat hier gemaak is, is getuienis van bewoning uit die laat Hellenistiese, Romeinse en Bisantynse tydperke.⁴⁶

ANDER VONDSTE:

Elke seisoen het sy eie uitstaande vondste wat kortliks hieronder gekatalogiseer word:

1978: In Area A is 'n beenfluit in die verwoestingslaag van 70 nC gevind. Dit is 'n unieke vonds en een van die min musiekinstrumente wat uit die antieke Israel in stratigrafies gekontroleerde opgrawinge gevind is.⁴⁷ Verder is daar 'n rykdom van ander vondste gemaak o a 70 Rodiese wynkruikhandvatsels en handvatsels met seëlindrukke *jhā* en *jr⁸lm* uit die Hellenistiese tydperk. 'n Ander versameling handvatsels uit die na-eksiliese tydperk dra in verskillende kombinasies die naam *jhā*, d i Judea. Een van die inskripsies dra selfs die naam van die

satraap *Ahasaj*. Uit 'n aantal handvatsels uit die 8ste - 7de eeu vC is 'n afdruk met *l m l k d i* "behorende aan die koning" daarop.⁴⁸

1979: Gedurende hierdie seisoen is daar ook 'n groot verskeidenheid pottebakkersware, klip-, glas- en beenhouers en -gereedskap, metaalvoorwerpe, klipgewigte en munte uit verskillende tydperke gevind. Verskeie potskerwe met letters in oud-Hebreeuse skrif is gevind. Op een van die skerwe is drie letters leesbaar, *r/bsl*. Moontlik is dit 'n aanduiding van die naam Jerusalem of moontlik die persoonsnaam Absalom. Baie stoorpothandvatsels met die koninklike seëlafdrucke daarop uit die Yster- en Persiese tydperke is gevind. Weer eens is daar verskeie Rodiese wynkruikhandvatsels uit die Hellenistiese tydperk gevind. Dit wil voorkom asof daar baie wyn ingevoer en in Jerusalem verbruik is in dié tyd. 'n Baie interessante vonds is 'n pottebakkerswarevorm vir die vervaardiging van juweliersware.⁴⁹

1980: Hierdie seisoen het ook sy kwota van interessanthede geweer waaronder ostraka met oud-Hebreeuse skrif daarop, klipgewigte, Rodiese kruikhandvatsels, skarabees, Ystertydperk-kleifigure en 'n kind se speelding uit die Ystertydperk.⁵⁰ 'n Baie interessante voorwerp is 'n kleibeeld van 'n naakte manlike figuur. Dit het deel uitgemaak van die reliëfversiering van 'n kultiese staander. Soortgelyke staanders wat net soos hierdie een, uit 'n tiende eeu vC dateer, is by Megiddo en Taanag gevind.⁵¹

1981: Die vondste tydens die seisoen gemaak, dateer uit al die tydperke waarin Jerusalem bewoon is: pottebakkersware uit die Brons-, Yster- en Hellenistiese tydperke, versierde been- en ystergereedskap, vrugbaarheidsfiguurtjies van klei, klipgewiggies, seëls en seëlafdrucke, Hasmonese munte en ± 130 kruikhandvatsels wat hoofsaaklik tot die Rodiese wynkruike uit die Hellenistiese tydperk behoort.⁵²

1982: 'n Menigte van kleiner vondste is tydens die seisoen gemaak en dit dateer uit al die tydperke waarin Jerusalem bewoon was. Daar is o a pottebakkersware, seëlafdrucke op kleihandvatsels uit die Israelitiese, Persiese en Hellenistiese tydperke gevind asook munte, beengereedskap, figuurtjies uit klei, metaalgereedskap, klipgewiggies, 'n nieu-Assiriese seël, 'n Egiptiese skarabee uit MB II, 'n albastevaas en kultiese hoers.

Die belangrikste vonds is die 53 seëlafdrucke op klei wat in area G gevind is. Hulle het as seëls op papyrusdokumente gedien. Hierdie seëlafdrucke was gebak en is daarom redelik goed behoue.

Dit is die eerste keer dat daar so 'n groot vonds van hierdie soort seëlafdrucke gemaak is in 'n beheerde opgrawing. Hulle is op die vloer van 'n gebou gevind wat deur Nebukadnesar in 586 vC verwoes is. Om en by 40 van die seëlafdrucke is ontsyferbaar en bied meer as 50 verskillende Hebreëuse name wat daarop afgedruk is. Van die name herinner sterk aan bekende Bybelse name bv "Nerjahu die seun van Damaljahu; Tobsalem seun van Sagur; Gadjahu seun van Eser; Bilgai seun van Elnatan; Efroag seun van Agjahu". Prof Y Naveh van die Hebreëuse Universiteit is besig met 'n studie van die seëls.⁵³

1983: Ons het aan die begin van die huidige seisoen deelgeneem en kon dus nie alles wat daar gedoen is meemaak nie. Hier is egter 'n kort uittreksel uit 'n verslag van vanjaar se bedrywighede:

Area E: Die residensiële gebied is verder blootgelê en meeste van die geboue hier dateer uit die regering van Koning Hiskia. Tydens die werk hier is die dramatiese van die verwoesting deur Nebukadnesar weer eens beklemtoon. Vir die eerste keer is daar 'n aantal geboue en vloere met pottebakkersware uit die tydperk van Dawid en Salomo, d w s uit die tiende eeu vC gevind. Daar is ook vasgestel dat die grootste deel van die Stad van Dawid wat op die oostelike hang geleë was, beskerm is deur 'n dik klip stadsmuur uit die Middelbrons II- (18de eeu vC) tydperk. Omtrent 30 m van die muur is blootgelê. Onder die Middelbrons tydperk-stadsmuur en op die rotsbed is getuigenis van die vroegste stadsbewoning in Jerusalem gevind en dit dateer uit die Vroegbrons I- (ca 3000 vC) tydperk.

Area D: Hier is die werk by die Ystertydperk-vestingmuur voltooi. Buite die muur is daar oorblyfsels van swak geboue uit die 8ste eeu vC gevind.

Area G: Hierdie area het 'n honderdtal of meer weefgewigte van verskillende grootte sowel as twee skarabees opgelewer. Die weefgewigte sal waarskynlik uit Yster I of II datgeer terwyl die skarabees moontlik kontemporêr daaraan kan wees.⁵⁴ Onder die monumentale oorblyfsels van die stad se vesting nl die Ofelheuwel uit die tydperk van die monargie, is 'n indrukwekkende Kanaänitiese vesting ontdek. Dit dateer uit die Laatbrons tydperk (14de-13de eeue vC). Dit dek 'n gebied van meer as 250 m² en is op sommige plekke tot meer as 7 m hoog behoue. Dit blyk nou dat Dawid sy vestingwerk direk bo-op die Kanaänitiese vesting gebou het.

Area K: Is 'n nuwe area wat in 'n bewoonde gebied gehuur is om in te werk en moes na die seisoen weer toegegooi word. Dit is geleë naby die sogenaamde grafte van die huis van Dawid,

en is dus nie baie ver van area D nie. Wat hier gevind is, dateer hoofsaaklik uit die Romeinse en Bisantynse tydperke.

Vanjaar is kleinere vondste uit die Israelitiese, Persiese en Hellenistiese tydperke gemaak. Dit sluit in erdekruike, seëls op handvatsels, munte, been-, klip- en metaalvoorwerpe en heelwat kleifiguurtjies. Van belang is die privaat Hebreeuse seël uit die sewende of agste eeu vC. Dit is van ivoor gemaak en die naam Eljakim/Miga is daarop onderskeibaar. 'n Aantal gekarboniseerde houtfragmente in 'n verwoestingslaag uit die Israelitiese Jerusalem is onlangs skoongemaak en die motiewe wat daarop uitgesny is, herinner aan die palmversierings uit die tyd. Die hout is geïdentifiseer as dennehout uit Noord-Sirië of suidelike Turkye. So is daar verdere argeologiese getuienis gevind van sowel die rykdom (kwalitatief en kwantitatief) aan vondste uit die Stad van Dawid as van die handelsbande tussen Juda, Fenicië en Sirië in die Koningstydperk.

GEVOLGTREKKINGE

Indien 'n mens die werk van die afgelope ses seisoene sou beoordeel in die lig van die doelstellings soos hierbo in die inleidende paragrawe uiteengesit is, kan voorlopig die volgende gesê word:

Die ekspedisie het positiewe resultate gelewer en ons weet vandag baie meer van Jerusalem as voor die aanvang van die ekspedisie. Op sigself is dit 'n besondere prestasie veral as daarop gelet word dat die terrein waarop daar ondersoek gedoen kon word, baie beperk is. Dit is die probleem wat al die antieke stede wat nog bewoon word die argeoloog bied. Dit is veral in area E dat ons inligting uit die Jebusitiese tydperk kry. In areas B, D, E en G is daar woonbuurtes uit die vroeë tydperk van die monargie gevind. Daar is verskeie huise, openbare geboue en vestingwerke blootgelê en daar kan reeds 'n voorlopige idee gevorm word hoe die Stad van Dawid daar uitgesien het. Van die bouprogramme van Salomo is daar nog nie veel te sien nie, maar uit die regering van Hiskia is daar baie. Die aandag kan net gevestig word op die groot openbare gebou in area E en die tunnel wat water na die westelike helling van die stad gebring het. In area G is vir die eerste keer in Jerusalem pottebakkersware uit die Persiese tydperk (6de-4de eeue vC) in 'n gestratifiseerde verband gevind.⁵⁵ Uit die Hellenistiese tydperk is daar baie getuienis gevind o.a. die muur, poort en trap in area E - afgesien van ander vondste. Voorts kan die vraag gevra word wie so baie wyn gedrink het in Jerusalem, en dit nogal van die eiland Rodos af ingevoer het in 'n tydperk toe die land verskeur is deur twis en onderdrukking.

Hier word verwys na die letterlik honderde wynkruikhandvatsels met seëlafdrukke daarop wat hier gevind is.

Daar is ook die getuienis gevind van die totale verwoesting deur Nebukadnesar in 586 vC en dié van die Romeine in 70 nC.

Die voorlopige ondersoeke kan nou reeds in baie opsigte as 'n korrekatief dien vir die resultate van vorige argeoloë se navorsing.

Ten slotte moet ons ook ons dank uitspreek teenoor prof Shiloh wat ons uit Suid-Afrika altyd vriendelik ontvang het. Dit dien as 'n ligpunt in 'n wêreld waar ons nie altyd welkom is nie. Dit is net so jammer dat ons nie genoeg fondse bymekaar kan kry om aan hierdie of 'n ander dergelike projek te kan deelneem as borgende instansies nie. Indien ons dit wel kan doen, sal daar groter erkenning wees vir werk wat ons daar doen.

Laat my toe om dosente en studente in Bybelkunde aan te moedig om fisies te gaan deelneem aan een van die opgrawingsprojekte wat elke jaar in Israel onderneem word. Dit is van onskatbare waarde vir die dosent sowel as die onderwyser in Bybelkunde.

Prof D N Pienaar
Dept Bybelkunde
Die Universiteit van die Oranje-Vrystaat
Posbus 339
9399 Bloemfontein

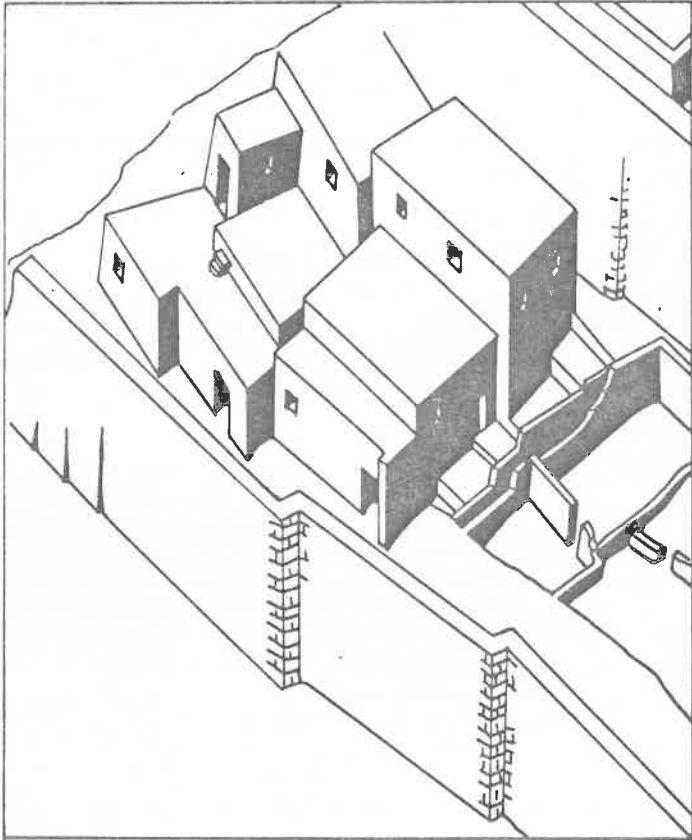
V O E T N O T E

- 1 Shiloh, Y en Kaplan, M, "Digging in the City of David", in *Biblical Archaeology Review (BAR)*, Julie/Augustus 1979, vol V nr 4, p 38.
- 2 Shanks, H, *The City of David*, 1973, p 17.
- 3 *Ibid*, p 19.
- 4 Shiloh, Y, "City of David Excavation 1978", *Biblical Archaeologist (BA)*, 1979, vol 42 nr 3, p 165.
- 5 Shiloh, Y, hierdie outeur het, sedert die ekspedisie in 1978 begin is, jaarliks in die *Israel Exploration Journal (IEJ)* 'n kort mededeling oor die afgelope seisoen se werksaamhede gebied onder die algemene titel "Notes and News". In hierdie geval was dit in die 1978-uitgawe vol 28, nr 4, p 274 e v.
- 6 Shiloh, Y, en Kaplan, M, "Digging in the City of David", *BAR*, p 39.

- 7 Die sg "eerste muur" het 'n lyn op die oostelike kruin van die heuwel gevolg en is tydens die regering van die Hasmo=neërs gebou en moes die stad teen aanvalle van die oostekant af beskerm. Vgl Shiloh, Y, *IEJ* vol 29, nr 3-4, p 245.
- 8 Kenyon, K, *Digging up Jerusalem*, 1974, p 183.
- 9 Shiloh, Y, *IEJ* vol 29, nr 4, p 276. (Die datering van die verskillende argeologiese tydperke is volgens Avi-Jonah, M, en Stern E, *et al* se kronologiese tabel in die *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land* vol III, 1977, p 931.)
- 10 Shiloh, Y, *IEJ* vol 29, nr 3-4, 1979, p 236.
- 11 *Ibid.*
- 12 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 165.
- 13 Shiloh, Y, *IEJ* vol 30, nr 3-4, 1980, p 221. Die trapvormige konstruksie bly nog 'n raaisel want tot dusver kon nog nie met sekerheid vasgestel word watter funksie dit vervul het nie. Ongelukkig is die opgrawingswerk hier so ontwrig deur betogings van die kant van die ultra-ortodokse Jode dat die polisie ons die laaste paar seisoene moes beskerm. Om in area G te kon voortgaan, is daar 'n kompromisooreenkoms met die staat aangegaan wat 'n grens vasgestel het vir area G aan die oostekant. Aangesien die trapvormige helling juis na die ooste daal is dit nog nie in hierdie stadium moontlik om dit te volg tot waar dit eindig nie, vanweë hierdie beperking.
- 14 Kenyon, K, *op cit*, p 191, e v.
- 15 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 167.
- 16 *Ibid*, p 168-169.
- 17 *Ibid.*
- 18 Kenyon, K, *op cit*, p 127, e v.
- 19 Shiloh, Y, *BA* vol 44, no 3, 1981, p 167.
- 20 Shiloh, Y, *IEJ* vol 30, nr 3-4, 1980, p 221.
- 21 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 170. Prof Shiloh verwys na die opvatting dat die watervoorsieningstelsel deur Joab en sy manne as toegangsroete gebruik is om Jerusalem binne te val (2 Sam 5:6-10 en 1 Kr 11:4-9) en betwyfel dan dat dit die geval kon wees. Ook Kenyon het hieroor getwyfel vgl *op cit* p 48.
- 22 Vgl skets 4.

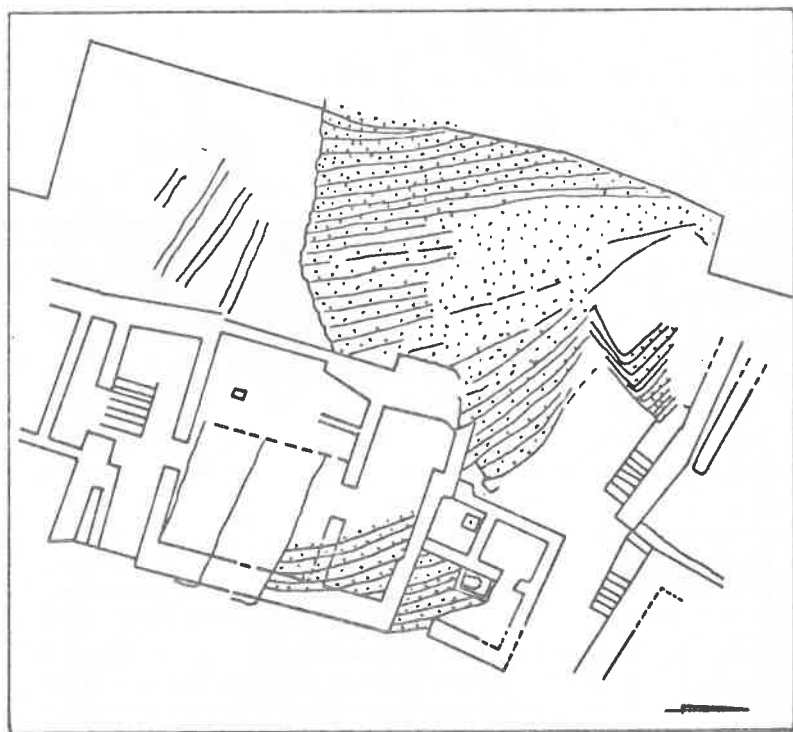
- 23 Shiloh, Y, "Excavating Jerusalem, the City of David" in *Archaeology*, vol 33 nr 6, Nov/Des 1980, p 17.
- 24 *Ibid.*
- 25 Shiloh, Y, *The City of David, Jerusalem, Third Season 1980*, p 3 en 4, 'n ongepubliseerde verslag aan deelnemers 1980. Oor die metode wat deur die mynwerkers gevolg is, is die inligting mondeling deur een van hulle aan die skrywer oorgedra.
- 26 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 170.
- 27 *Ibid.*
- 28 Kenyon, K, *Digging up Jerusalem*, 1974, p 154 e v verwys nog na die Hiskiatonnel as die Siloamtonnel. Daar moet egter duidelik onderskei word tussen hierdie twee stelsels. Die aanvaarbare onderskeiding is dat die tonnel/kanaal wat al langs die oostelike helling van die heuwel loop die Siloamtonnel is en dat die een wat onder die heuwel na die westelike helling gegrawe is die tonnel van Hiskia is. Vgl mee=gaande skets sowel as Amiran, R, "The Water Supply of Israelite Jerusalem" in Yadin, Y (ed) *Jerusalem Revealed* 1976, p 75-78.
- 29 Avigad, N, "Excavations in the Jewish Quarter of the Old City 1969-1971" in Yadin, Y, *op cit*, p 41 e v.
- 30 Broshi, M, "The Expansion of Jerusalem in the Reigns of Hezekiah and Manasseh" in *IEJ* vol 24, nr 1, 1974, p 21-26.
- 31 Shiloh, Y, *BA* vol 44, p 170.
- 32 Shiloh, Y, *IEJ* vol 28, nr 4, 1978, p 276 en vol 29, nr 3-4, 1979, p 245.
- 33 Shiloh, Y, en Kaplan, M, *op cit* p 49. Die Hebreuse letters is *sb'* (sewe); *'sr* (tien); *rb'y* (vierde) en *sbr*. Lg gee waarskynlik die sleutel nl om te versamel of op te hoop.
- 34 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 163.
- 35 Shiloh, Y, ongepubliseerde amptelike voorlopige verslae na die voltooiing van die 1981 en 1982 seisoene wat deur die Argeologiese Instituut van die Hebreuse Universiteit uitge=reik is, p 2.
- 36 Area E is redelik groot en is uiteindelik in subareas E₁ en E₂ ingedeel.
- 37 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 163.
- 38 Shiloh, Y, *BA* vol 30, nr 3-4, 1980, p 220.

- 39 *Ibid.*
- 40 Hieroor is nog niks ampteliks gepubliseer nie en berus op eie waarnemings tydens die 1982-1983 seisoene.
- 41 Shiloh, Y, *IEJ* vol 28, nr 4, p 176.
- 42 Shiloh, Y, *IEJ* vol 28, nr 4, 1978, p 275. Shiloh, Y, *BA*, vol 42, nr 3, 1979, p 168.
- 43 Shanks, H, *op cit* p 107.
- 44 Shiloh, Y, *IEJ* vol 28, nr 4, 1978, p 275.
- 45 Shiloh, Y, *IEJ* vol 29, nr 3-4, 1979, p 244.
- 46 *Ibid* p 246.
- 47 Shiloh, Y, en Kaplan, M, *op cit* p 45.
- 48 Shiloh, Y, *BA* vol 42, nr 3, 1979, p 169-170.
- 49 Shiloh, Y, *Persvrystelling deur die Hebreese Universiteit oor die 1979 opgrawinge*, (die ongepubliseerde dokument is aan alle deelnemers gestuur), p 4.
- 50 Shiloh, Y, *BA* vol 44, nr 3, 1981, p 168 en 169.
- 51 *Ibid.*
- 52 Ongepubliseerde verslag van die Instituut vir Argeologie van die Hebreese Universiteit wat onder deelnemers gesirkuleer is, p 3.
- 53 Shiloh, Y, *Completion of the Fifth Season of Excavations in the City of David, Jerusalem, July - August 1982*, p 3 en 4. (Ongepubliseerde verslag van werksaamhede gedurende 1982 wat onder deelnemers gesirkuleer is.)
- 54 Hierdie vondste is deur myself waargeneem en ek het deel gehad aan die blootlê daarvan. Daar bestaan nog geen amptelike verslag oor vanjaar se werksaamhede nie.
- 55 Shiloh, Y, en Kaplan, M, *op cit* p 45.

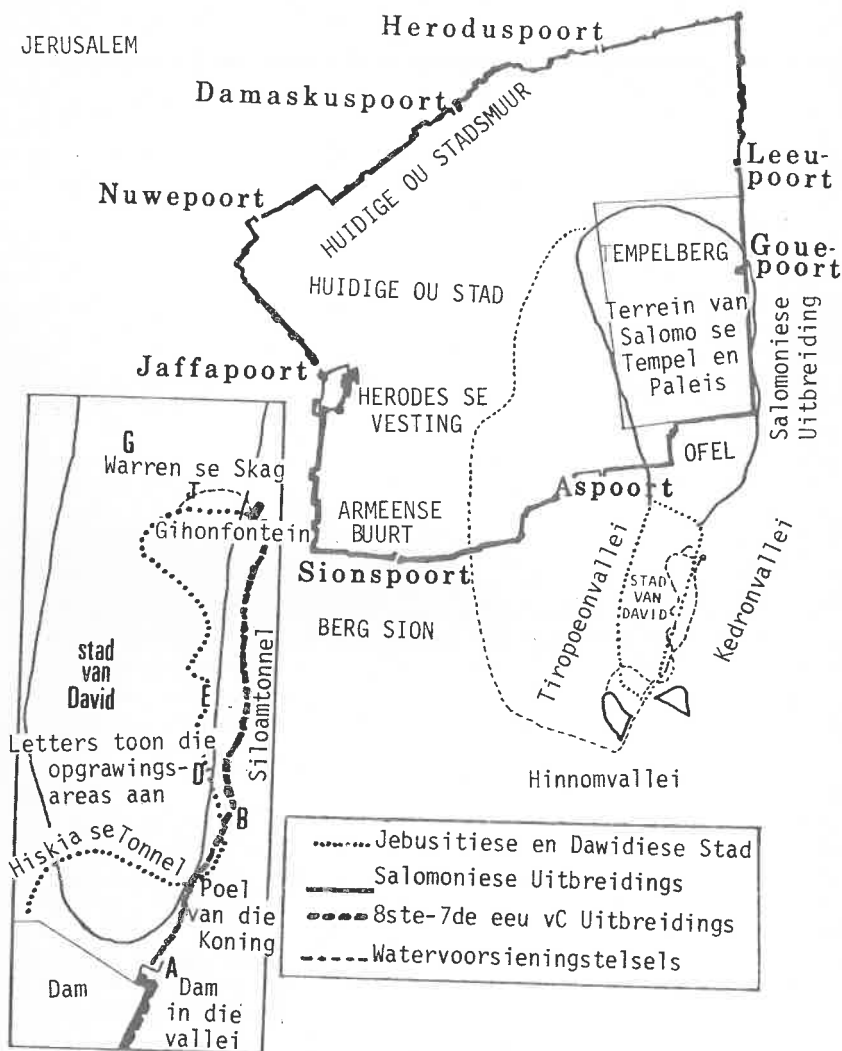

Skets 1: Die stad van Dawid area E₁; 'n rekonstruksie stadsmuur en geboue.

Vgl Shiloh, Y, BA vol 44 nr 3, 1981, p 164.

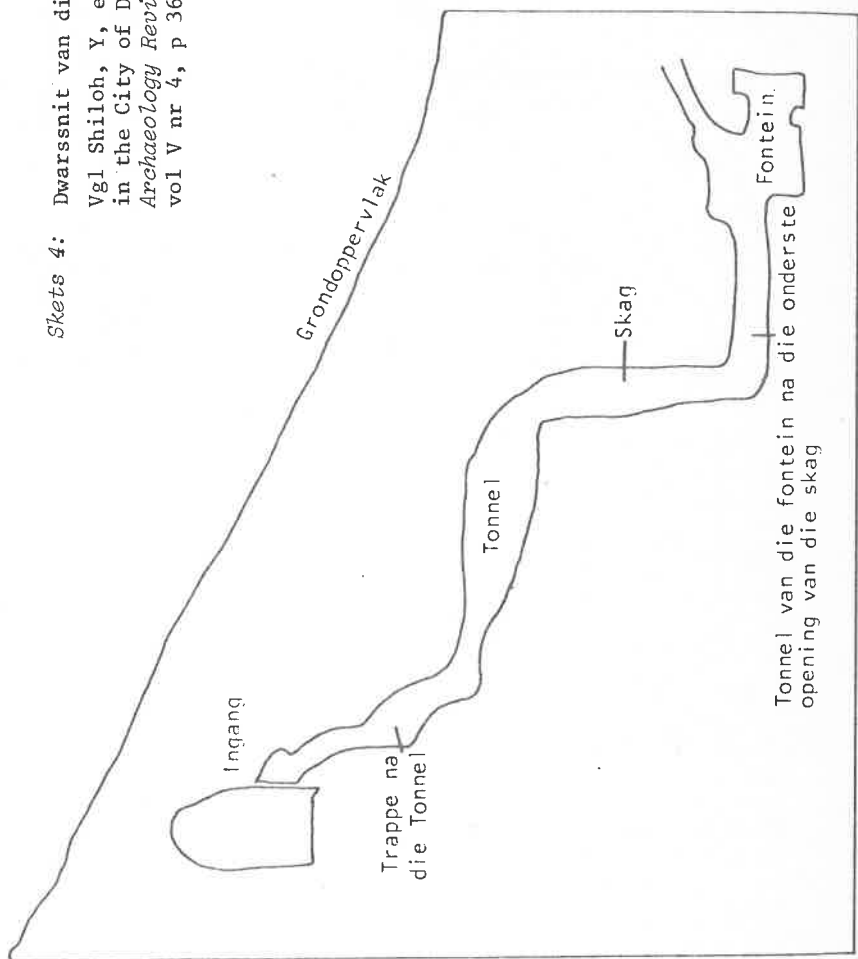

Skets 2: Area G: 'n algemene voorstelling van strukture vanaf die LB tot die Romeins/Bisantynse tydperke.
Vgl Shiloh, Y, BA vol 44, nr 3, p 166.

Skets 3: Vgl Shiloh, Y en Kaplan, M, "Digging in the City of David", in *Biblical Archaeology Review (BAR)* Jul/Aug 1979 Vol V nr 4, p 41.

Skets 4: Dwarsnit van die skag van Warren.
 Vgl Shiloh, Y, en Kaplan, M, "Digging
 in the City of David", in *Biblical
 Archaeology Review* (BAR) Jul/Aug 1979
 vol V nr 4, p 36.

Tunnel van die fontein na die onderste
 opening van die skag